Stichting Sobibor

JAARVERSLAG 2015 - STICHTING SOBIBOR

COLOFON

Stichting Sobibor, maart 2016
Postbus 51261, 1007 EG Amsterdam
www.stichtingsobibor.nl; www.sobibor.org
info@stichtingsobibor.nl
Bankrekening NL03 INGB 0003 3025 25 t.n.v. Stichting Sobibor te Amsterdam
KvK-nummer: 11044675

Bestuur december 2015:
Maarten Eddes, voorzitter
Irene Hemels, secretaris
Marijke Sterman-Vleeschdraager, penningmeester
Jacques D. Barth
Petra van den Boomgaard
Alwin Kapitein
Rob Snijders

Tekst: Tenzij anders vermeld bestuur Stichting Sobibor
Redactie: Maarten Eddes en Irene Hemels

Dubbel G
Grafische Groep

Vormgeving, productie en druk: Grafische Groep Dubbel G, Haarlem

Fotografie: Tenzij anders vermeld bestuur Stichting Sobibor

Omslag: Herdenking tijdens de jongerenreis
Foto: Martin Guse

© Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande toestemming van de Stichting Sobibor of de betreffende fotograaf

Stichting Sobibor

INHOUD

Algemeen

Voorwoord 4
Bestuur 5
Herinrichting Sobibor 6
Koers Stichting Sobibor 8
Financiën 9
In Memoriam 10
Ambassadeurs 11
Multimedia 11

Activiteiten

Herdenkingsreis 12
Jaarlijkse herdenking Kindertransporten 16
Docentenprogramma 18
Studiereis 19
Jongerenreis naar Sobibor 24
Jaarlijkse herdenking opstand 26
Diversen 29
Sobibor in de media 32

Dank en Subsidies

Dank 33
Subsidies 34
Donaties 36

VOORWOORD

Beste donateurs en geïnteresseerden,

Bij deze ontvangt u het jaarverslag van de Stichting Sobibor. Het is wederom een bewogen jaar geweest. Naast de frustraties rond de zeer langzame voortgang van de herinrichting van het voormalige vernietigingskamp Sobibor zijn er ook positieve ontwikkelingen te melden.
Ten eerste zijn wij als bestuur in 2015 gecoacht in het Wijzer werven van gelden, wat meer behelst dan het aanvragen van subsidies voor projecten.
Daarnaast zijn wij een Docentenprogramma gestart en namen wij in het eerste jaar vier leerkrachten mee naar Sobibor tijdens de Studiereis. Ook is een docent met een aantal leerlingen bij wijze van proef op onze kosten meegegaan met de jaarlijkse internationale jeugdconferentie in Sobibor. Beide reizen waren een succes.
Met trots reik ik u hierbij ons jaarverslag van 2015 aan.
Met vriendelijke groeten,

Maarten Eddes
Voorzitter

Afscheid Frank van der Elst

In het voorjaar legde Frank van der Elst zijn functie als bestuurslid neer. Frank trad in 2007 toe tot het bestuur en was enkele jaren secretaris. Ook was hij jarenlang vaste begeleider van de studiereis. Daarnaast hield hij zich onder meer bezig met de website en de verzending van de digitale nieuwsbrieven. Wegens drukke werkzaamheden elders had hij het laatste jaar zijn werkzaamheden voor de stichting al op een lager pitje gezet.

NIEUWE BESTUURSLEDEN:

Rob Snijders

Op 1 maart trad Rob Snijders toe tot het bestuur van de Stichting Sobibor. Hij volgt Frank van der Elst op. Rob is docent en historicus en drijvende kracht achter de websites www.joodsamsterdam.nl en www.joodserfgoedrotterdam.nl. Voor de Stichting Sobibor zal hij zich onder meer bezighouden met de website en de verzending van de nieuwsbrieven.

Jacques D. Barth

In het najaar verwelkomden wij Jacques D. Barth als nieuw bestuurslid. Over zijn betrokkenheid zegt Jacques: "Als kind van grootouders en familie die in Sobibor vermoord zijn, voel ik het als een natuurlijke gevoel om deze groep te herdenken en gedenken. Als cardioloog heeft mij met name de interactie van trauma en veerkracht bij nakomende generaties geboeid. Het is niet voor niets dat het hart en de ziel met elkaar verbonden zijn."

Impasse en zorgen

In 2015 zou begonnen worden met de bouw van het nieuwe visitor center en de gedenkplaats in Sobibor. Helaas is de bouw niet gestart. Er zijn wel veel archeologische opgravingen gedaan op de plekken waar in de toekomst gebouwd gaat worden.

Op 30 oktober 2015 heeft de Stichting Sobibor een brief gezonden aan staatssecretaris Martin van Rijn en de vertegenwoordigers van andere landen die zitting hebben in de internationale stuurgroep, om hun zorgen rond de conservering en de impasse in de herinrichtingsplannen van voormalig vernietigingskamp Sobibor te uiten. Deze brief heeft ertoe geleid dat de Stichting Sobibor begin 2016 een afspraak had met de staatssecretaris. Naar aanleiding van deze brief gaf Nieuwsuur op 28 november 2015 onze zorgen nog eens extra aandacht in een uitzending. Op hun beurt hebben enkele leden van onze achterban hun zorgen geuit in de Volkskrant met een ingezonden brief op 22 december.

De zorgen concentreren zich rond de volgende punten:

1. Conservering van de gaskamers en gevonden voorwerpen.
2. Continuering van het leggen van gedenkstenen.
3. Uitblijven van een definitief herinrichtingsplan inclusief tijdslijn.
4. Locatie van de parkeerplaats.

Conservatie

Eind 2015 werd duidelijk dat de conservering van de fundamenten van de gaskamers te wensen overliet en dat de kwaliteit van de opgegraven fundamenten achteruit was gegaan. In november 2015 is er actie ondernomen en zijn de fundamenten behandeld en beschermd.

De organisatie kan de grote hoeveelheid vondsten niet aan om te conserveren. Hier wordt intern over gesproken om hier zo snel mogelijk een oplossing voor te vinden met bijvoorbeeld hulp van derden.

Opgravingen op de plek waar de gaskamers waren gesitueerd, situatie najaar 2015.
Foto: Ariën van Lavieren

Gedenkstenen

Door de voorbereidingen voor de herinrichting is het al ruim een jaar niet mogelijk om gedenkstenen te plaatsen in Sobibor. Voortdurend brengt de stichting dit onderwerp opnieuw onder de aandacht van alle betrokken partijen in binnen - en buitenland. Er is toegezegd dat de bestaande gedenkstenen een eigen plek krijgen, links langs het pad van de gedenkplaats terug naar het bezoekerscentrum. Dit pad is ongeveer 260 meter lang. Na twaalf jaar liggen er inmiddels ruim 250 gedenkstenen. Voor de Stichting Sobibor is het heel vanzelfsprekend dat de mogelijkheid voor individuele herdenking en het leggen van een gedenksteen behouden blijft. Dit laatste is nog niet toegezegd, wij blijven hiervoor strijden.

Definitief herinrichtingsplan en tijdslijn

Het definitieve herinrichtingsplan kan voltooid worden zodra de archeologische opgravingen zijn afgerond. De fundamenten van de gaskamers worden geïntegreerd in de bouwplannen, op welke manier is nog niet goedgekeurd door de internationale stuurgroep. De Stichting Sobibor is erg bezorgd over de voortgang van het project. De Nederlandse overheid heeft een verplichting naar de nabestaanden toe om te zorgen dat er voortgang gemaakt wordt.

Parkeerplaats

Naast en onder de openbare weg zijn restanten van het houten aankomstperron gevonden, in het nieuwe ontwerp is hier de ingang naar de parkeerplaats gepland. Een terechte vraag is of een parkeerterrein midden in het voormalige kampterrein gebouwd moet worden.

Update maart 2016

De Stichting Sobibor heeft begin 2016 gesprekken gehad met staatssecretaris Van Rijn en de ambassadeurs van Polen en Slowakije. Iedereen deelt onze zorgen. Er zijn drie zaken besproken:

1. Voorstel om een projectmanager aan te stellen die rapporteert aan de Poolse minister van Cultuur en Nationaal Erfgoed.
2. Voorstel om de bouw van de herinrichting gefaseerd te doen. Beginnen met de bouw van het visitor center waar de archeologische opgravingen zijn afgerond en op een later moment de rest, wanneer de opgravingen afgerond zijn en de architecten hun plan hebben gepresenteerd.
3. Staatssecretaris Van Rijn nodigt de nieuwe Poolse minister van Cultuur en Nationaal Erfgoed uit in Nederland voor een gesprek

De Stichting Sobibor is blij met deze drie voorstellen, het is natuurlijk nu wel zaak dat gestart wordt met de uitvoering.

Enkele voorwerpen die zijn opgegraven in Sobibor.
Foto's: Majdanek Museum en Wojtek Mazurek

KOERS STICHTING SOBIBOR

In 2015 zijn wij als bestuur gecoacht mede met hulp van het ministerie van OCW. Wij zijn een kleine vrijwilligersoganisatie en het wordt steeds moeilijker om met enkel donateursgelden onze activiteiten te bekostigen. Het was een zeer leerzaam traject dat het hele jaar in beslag nam. We hebben als bestuur een aantal uitgangspunten aangescherpt, ten goede ons inziens.
Allereerst hebben wij als stichting een unieke rol. Er zijn in andere landen geen Sobibor stichtingen zoals je vaak wel ziet bij de andere kampen. Op zich zetten we ons al in voor alle slachtoffers van het vernietigingskamp, alleen was het nog niet geïnstitutionaliseerd. Wij hebben daarom besloten om onze statuten daarop aan te passen, dit zal begin 2016 plaatsvinden.

Wij richten ons op twee peilers:
1. Nabestaanden: Herdenkingsreis en herdenkingen.
2. Educatie: Docentenprogramma in combinatie met de huidige Studiereis en eventueel de internationale jeugdconferentie.
Het is zeer belangrijk dat het verhaal over Sobibor en de omgebrachte Joden doorverteld wordt aan de volgende generaties, door de nabestaanden of door docenten op school.
Onze fondsenwerving zal zich richten op deze twee peilers en donateurs kunnen hieraan bijdragen. Zo zijn wij in 2015 met ons Docentenprogramma Adopteer een Leraar gestart en hebben hiervoor reeds ruim 11.000 euro opgehaald; dit geld is apart gezet om docenten van scholen voor voortgezet onderwijs gratis mee te nemen op de Studiereis. De eerste vier Nederlandse en één Poolse docent geschiedenis zijn in oktober 2015 met ons meegereisd.

Het jaar 2015 was wederom een bijzonder goed jaar voor de stichting. Het coachingstraject Wijzer Werven, waaraan het bestuur verspreid over het hele jaar heeft deelgenomen, heeft onder meer geleid tot het project Adopteer een Leraar: het werven van financiële middelen om docenten geschiedenis en maatschappijleer mee te nemen op onze studiereizen. Hiervoor is een bedrag van 11.655 euro gedoneerd, naast de jaarlijkse bijdragen van onze donateurs van 13.585 euro. Het totaal, 25.250 euro, is daarmee aanzienlijk hoger dan vorig jaar (16.331 euro).

STICHTING SOBIBOR INITIATIEVEN

De Stichting Sobibor Initiatieven is in 2011 in het leven geroepen om projecten onder te brengen waarbij grote bedragen gemoeid zijn en die een risico kunnen vormen voor de uitvoering van de normale activiteiten van de Stichting Sobibor.
Er loopt momenteel één project via de Stichting Sobibor Initiatieven, te weten het onderzoek van prof. dr. Selma Leydesdorff over Alexander Petsjerski. Dit project vordert goed en er is een aantal aanvragen gedaan bij de Jewish Claims Conference. Het is de bedoeling dat het onderzoek in 2016 wordt afgerond.

STICHTING SOBIBOR INITIATIEVEN

Een periodieke gift is een jaarlijkse gift voor een periode van minimaal vijf jaar en is financieel zeer aantrekkelijk voor u en voor ons. Door onze culturele ANBI status mag u uw volledige gift voor uw belastingaangifte met 25% verhogen en aftrekken van uw belastingaangifte, er is geen drempel zoals bij een normale jaarlijkse donatie.

Een rekenvoorbeeld:
Stel, u doneert ons jaarlijks 25 euro. Als uw belastingtarief 52% is en u geeft ons voortaan een donatie van 40 euro via een periodieke gift, dan kunt u de gift voor 50 euro bij de belastingdienst aftrekken (40 euro x 125% = 50 euro). Na belastingaftrek betaalt u netto 24 euro, oftewel bijna hetzelfde jaarlijkse bedrag wat u ons al jaarlijks doneert. Dit terwijl u ons met meer geld steunt!

Aleksej Wajcen

In januari 2015 overleed Aleksej Wajcen. Aleksej Wajcen werd in 1922 geboren in de sjtetl Hodorov, een Joodse gemeenschap in de buurt van de stad Lvov in Oekraïne. Voor de Tweede Wereldoorlog maakte Hodorov deel uit van Polen. Na 1939 werd het onderdeel van de Sovjet-Unie. Aleksej Wajcen diende als achttienjarige in het Sovjetleger. Hij werd gevangen genomen en kwam in Sobibor aan als krijgsgevangene, waar hij bij aankomst geselecteerd werd om te werken. Wajcen nam deel aan de opstand in Sobibor onder leiding van Alexander Pecherski en Leon Feldhendler. Na zijn vlucht sloot hij zich aan bij de partizanen om later weer in het Sovjetleger te dienen. Na de oorlog bleef hij in dienst van het leger, onder meer als parachutist.

Aleksej Wajcen werd geïnterviewd voor het interviewproject Long Shadow of Sobibor, Late gevolgen van Sobibor, dat is ondersteund door de Stichting Sobibor.

Esther Raab

Esther Raab was één van de 300 gevangenen die op 14 oktober 1943 ontsnapten uit vernietigingskamp Sobibor. Voordat zij in december 1942 in Sobibor aankwam, had ze al in verschillende werkkampen gewerkt. Esther verbleef een lange tijd in Sobibor, waar ze onder meer kleding en bezittingen van slachtoffers moest sorteren. Zij was vooraf van de opstand op de hoogte. Esther overleefde de oorlog door onder te duiken bij boeren. Kort na de oorlog trouwde zij met een Joods Poolse man die ze voor die tijd al kende uit Chelm. Het antisemitisme in Polen deed hen besluiten naar de Verenigde Staten te emigreren.

Esther Raab is vanwege haar kennis en ervaringen uit de eerste hand geconsulteerd voor de drie uur durende tv-film 'Escape From Sobibor'. Over haar leven werd het toneelstuk 'Dear Esther' gemaakt. Zij is op hoge leeftijd geïnterviewd voor het interviewproject Long Shadow of Sobibor, Late gevolgen van Sobibor, dat is ondersteund door de Stichting Sobibor. Esther Raab overleed op 13 april in haar huis in Vineland, New Jersey.

Thomas Blatt

In zijn huis in Santa Barbara, Californië (Verenigde Staten), is op 31 oktober Thomas (Toivi) Blatt overleden. Thomas (Toivi) Blatt werd op 15 april 1927 in Polen geboren en groeide op in het plaatsje Izbica, dat door de nazi-Duitsers werd gebruikt als doorgangsgetto van Joden naar vernietigingskampen in Oost Polen. Als zestienjarige kwam Thomas samen met zijn ouders en broer aan in Sobibor. Terwijl zijn ouders en broer meteen werden doorgestuurd naar de gaskamers werd Thomas uitgekozen om dwangarbeid te verrichten. Hij moest de haren van vrouwen knippen voordat ze de gaskamers in werden gedreven. Zo herinnerde hij zich hoe Nederlandse vrouwen aan de 'kappers' vroegen hun haar niet te kort te knippen.

Thomas Blatt was betrokken bij de opstand van 14 oktober 1943 en overleefde Sobibor. Na de oorlog emigreerde hij in de jaren vijftig naar Israël om niet veel later naar de Verenigde Staten te emigreren. Een groot deel van zijn leven was hij bezig om Sobibor uit de vergetelheid te ontrukken. Zo schreef hij onder meer 'Sobibor, the Forgotten Revolt' en trad hij in de jaren tachtig op als getuige in het proces tegen voormalig SS'er Karl Frenzel in het Duitse Hagen.

Ook Thomas Blatt werd geïnterviewd voor het interviewproject Long Shadow of Sobibor.

DE AMBASSADEURS VOOR DE STICHTING SOBIBOR ZIJN:

- Hans Blom - bestuursvoorzitter Verzetsmuseum Amsterdam, voormalig directeur NIOD en emeritus hoogleraar Nederlandse Geschiedenis Universiteit van Amsterdam.
- Jeroen van den Eijnde - directeur Nationaal Monument Kamp Vught.
- Hans Esmeijer - oud-gedeputeerde provincie Gelderland, voormalig waarnemend burgemeester Apeldoorn.
- Johannes Houwink ten Cate - hoogleraar Holocaust- en Genocidestudies, Universiteit van Amsterdam.
- Puck Huitsing - directeur collecties en diensten/plaatsvervangend directeur NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies.
- Johan Klunder - officier van justitie.
- Ad van Liempt - publicist en tv-programmamaker.
- Willemien Meershoek - directeur Nationaal Monument Kamp Amersfoort.
- Dirk Mulder - directeur Herinneringscentrum Kamp Westerbork.
- Gerdi Verbeet - oud-Tweede Kamervoorzitter en voorzitter Nationaal Comité 4 & 5 mei.
- Shifra Wurms - psycholoog.

MULTIMEDIA

Minstens twee maal per jaar verschijnt onze nieuwsbrief, die we versturen naar onze donateurs en andere relaties. Als daar aanleiding voor is, sturen we tussendoor extra mailings naar onze achterban; dat komt regelmatig voor. Voorts vermelden we op de website het laatste nieuws.
In het voorjaar hebben we het jaarverslag 2014 naar alle donateurs en relaties verzonden. Nieuwsbrieven en jaarverslag zijn ook te raadplegen op onze website. De website is tevens beschikbaar in het Engels, echter vooralsnog alleen de basispagina's, we zijn bezig om een volwaardige Engelstalige website op te zetten.
In 2015 hebben we een Paypal account aangemaakt waardoor mensen nu ook direct via de website geld kunnen doneren.
We zijn ook actief op Facebook met bijna 800 vrienden. Ook via Facebook is het mogelijk om geld aan ons te doneren.

Website:	www.stichtingsobibor.nl
	www.sobibor.org
Facebook:	www.facebook.com/stichtingsobibor
Twitter:	www.twitter.com/sticht_sobibor

‘Mijn adem werd afgesneden’

De jaarlijkse vierdaagse Herdenkingsreis vond dit jaar plaats van 18 april tot 21 april. Nabestaanden en belangstellenden bezochten onder begeleiding van bestuursleden Petra van den Boomgaard en Maarten Eddes voormalig vernietigingskamp Sobibor. Voor veel deelnemers was het een mooie reis met bijzondere ervaringen. Een verslag van deelneemster Sylvia Romijn vindt u op onze website. Deze bijdrage is van Trouw-journaliste Noor Hellman.*

De pekinees met zijn fijn gepenseelde vacht en parmantig gekrulde staart staat sinds kort op de secretaire van mijn ouders. Ruim zeventig jaar geleden figuurzaagde mijn grootvader Bernhard het hondje voor zijn buurjongen Leo die vijf jaar ouder was dan zijn eigen zoon Paul, mijn vader. Toen mijn vader en de buurjongen van weleer elkaar een paar jaar geleden voor het eerst sinds hun jeugd terugzagen liet Leo hem het hondje zien en beloofde: ‘Zolang ik leef houd ik hem, maar daarna is hij voor jou’. Nu Sousah, zoals hij heet, onlangs in ons bezit is gekomen oogt zijn aanblik op de bureaukast vertrouwd alsof hij er altijd is geweest. Het met uiterste precisie vervaardigde en beschilderde houtsnijwerk doet denken aan Bernhards amfibieën, insecten en planten die de lamp sierden in mijn kinderkamer en later in die van onze kinderen. De dierenfiguren en bloemen behoren, net als de pekinees, tot de weinige tastbare herinneringen aan een grootvader die ik nooit heb gekend, omdat hij 21 jaar voor mijn geboorte stierf. Zijn leven eindigde abrupt op 2 april 1943, in Sobibor. Hij was 39 jaar.

Reconstructie van plafond van een houten 18e eeuwse synagoge, te zien in het museum voor de geschiedenis van Poolse Joden in Warschau

Anonieme tip

Zijn verhaal kende ik. Bernhard Wolfgang Hellmann, oudste zoon van geassimileerde Joodse ouders die in de eerste decennia van de vorige eeuw deel uitmaakten van de economische en culturele elite van Wenen, kwam begin jaren dertig naar Nederland om werkervaring op te doen bij een Rotterdamse im- en exportfirma van textiel. Als hij zich bij deze relatie van zijn vader voldoende in het vak had bekwaamd zou hij, zo was het idee, terugkeren naar Oostenrijk om de textielfabriek van zijn vader over te nemen. Daarmee begon hij aan een carrière die zijn ouders voor hem hadden uitgedacht en liet hij zijn eigen wens om bioloog te worden varen. In Nederland trouwde hij met een Nederlands-Joodse vrouw waarna, in 1935, Paul werd geboren. Het gezin woonde in Rotterdam totdat in 1942 ieder van hen op een ander adres moesten onderduiken. Bernhard verschool zich enige tijd bij een boer in Ede waar hij echter na een anonieme tip in maart 1943 werd opgepakt. Na nog geen week in Westerbork ging hij op 30

maart als Häftling mee op het vijfde transport naar Sobibor samen met 1251 anderen, zoals valt op te maken uit de betreffende transportlijst in het standaardwerk 'Vernietigingskamp Sobibor' van Jules Schelvis. Daar, in een oostelijke uithoek van Polen, is hij na aankomst op 2 april vergast.

Ongelezen

Lang stond Schelvis' 'Vernietigingskamp Sobibor' ongelezen in mijn kast. Mij ontbrak de moed me te verdiepen in de details van de verschrikkingen die daar hadden plaatsgevonden. Pas toen mijn vader een van de medeaanklagers was in het proces tegen Iwan Demjanjuk, de voormalige Oekraïense kampbewaker die van november 2009 tot mei 2011 in München terechtstond voor medeplichtigheid aan de moord op 28.000 Joden in Sobibor, kwam ik ertoe het boek te gaan lezen. Ik begon me met groeiende zekerheid te realiseren dat ik het kamp – of wat daarvan rest – wilde bezoeken en de steen wilde zien die mijn ouders daar in de Gedenklaan voor Bernhard hadden laten plaatsen.

Dit jaar kreeg het voornemen vaste contouren. We besloten samen te gaan, mijn ouders, broer en ik, en ons aan te sluiten bij een jaarlijks door Stichting Sobibor georganiseerde herdenkingsreis naar Sobibor. Een ongewone ervaring in alle opzichten, dat stond bij voorbaat vast. Het was een eeuwigheid geleden dat we voor het laatst als gezin op reis waren geweest en nooit eerder had

ik me aangesloten bij een groepsreis. Hoe zou dat zijn? Het leek me niets voor mij. De huiver bleek onterecht. Alle deelnemers, variërend in leeftijd van 22 tot 82 jaar, ondernamen de reis om stil te staan bij het verlies van soms vele tientallen familieleden en niet-familieleden, van dierbaren en verwanten. Dat gemeenschappelijke doel zorgde al in de bus, die ons op het vliegveld van Warschau opwachtte en ons vier dagen zou rondrijden, voor een gevoel van verwantschap. Onderweg en tijdens de maaltijden luisterden we naar elkaars verhalen. Verhalen vol pijn en verdriet, maar gelachen werd er ook.

Een schommel zwiept in de wind

Tweemaal hebben we Sobibor bezocht. De eerste keer om met elkaar te herdenken; de tweede dag werden we, in het kader van Holocaust Memorial Day die in Polen de dag ervoor plaatsvond, vergezeld door middelbare scholieren uit Lublin. Tweemaal reed onze chauffeur in voorzichtig tempo over een doodstille eenbaansweg door een dun bevolkt, moerasachtig bosgebied waar naald- en loofbomen in het water staan. We passeerden kerkhoven vol spookachtige witte schimmen: percelen met enkel stakerige stammen van dode berken. Naarmate we het kamp dichter naderden verstomden onze gesprekken. Onder een kille bewolkte hemel waaruit af en toe regen viel stapten we de eerste dag uit. We waren de enige bezoekers.
Met een gevoel alsof mijn adem werd afgesneden herkende ik waarover ik al vaak had gelezen of wat ik als televisiebeelden had gezien. De spoorrails die in de verte tussen de bomen verdwijnt, de Rampe, verweerd en met gras tussen de betonplaten, het bord Sobibor. De voormalige kampcommandantwoning staat er zeventig jaar na de oorlog vriendelijk groen geschilderd bij. Dan een onthutsende constatering: het huis is bewoond. Een man werkte in de tuin, een schommel zwiepte zachtjes in de wind. Ook de huizen ernaast en aan de overkant van het spoor – wat is er eigenlijk veel bebouwing! – zijn bewoond. Hoe kan dat? Wie kiest voor deze plek met zo'n belast verleden? Volgens Maarten Eddes, onze reisleider en voorzitter van Stichting Sobibor, zijn de bewoners van de oude commandantwoning betrokken mensen die met zorg het terrein onderhouden.

Groepsfoto Herdenkingsreis 2015

Afgebrokkelde sokkel

De fundamenten van de acht gaskamers in Lager 3, die vorig jaar bij archeologische opgravingen zijn blootgelegd, bleken tijdelijk met landbouwplastic afgedekt om ze te beschermen tegen weersinvloeden. Binnenkort zullen er glasplaten overheen komen. Het grote bronzen beeld dat er vlak naast stond is weggehaald, de enigszins afgebrokkelde sokkel nog niet. Ook de rechthoekige schoorsteen die later als symbool van de verbrandingsovens is neergezet, staat er nog maar zal worden afgebroken. Aan de andere kant van het open veld ligt de monumentale asheuvel die met kiezelstenen is

bedekt. Hier verzamelden we ons voor de herdenking. Het kaddisjgebed werd uitgesproken; wie daartoe de behoefte voelde stapte naar voren om de namen van verloren familieleden te noemen en we luisterden met betraande ogen naar een eerder opgenomen Fins lied over een verdwaald eendje, gezongen door ontroerend ijle meisjesstemmen. Tijdens de twee minuten stilte ademde de omgeving een vredige rust. Vogels kwinkeleerden, de dennen ruisten. Een schuldig landschap dat zich van geen kwaad bewust was. Dat hier ooit in anderhalf jaar tijd ongeveer 170.000 mensen – onder wie één derde van de uit Nederland gedeporteerde Joden – op zo'n gruwelijke manier de dood zijn ingejaagd was letterlijk onvoorstelbaar.

Gedenklaan

Na afloop wandelden we terug over de Gedenklaan. Daar, onder de takken van jonge aanplant, liggen inmiddels zo'n 250 stenen, voorzien van naamplaatjes en vaak een persoonlijke tekst. We keken en lazen, wezen elkaar op namen die we kenden en zochten de steen van onze dierbaren om er een kaars bij te branden. Bijna aan het begin van de laan vonden we Bernhards steen. Er zat wat groene aanslag op het naambordje; met een zakdoekje poetsten we het zo goed mogelijk schoon en legden enkele kiezelsteentjes neer. Staande bij de steen dacht ik aan mijn onbekende grootvader – een zachtaardige en tamelijk verlegen man volgens de verhalen – en als zo vaak vroeg ik me af of we het samen goed hadden kunnen vinden. Zijn met zichtbare toewijding gemaakte dierenfiguren zijn er nog – ze hebben niets van hun oorspronkelijke glans verloren. De creatieve handigheid van Bernhard missen wij een beetje, maar op subtiele wijze lijkt zijn tekentalent te zijn overgedragen op mijn jongste dochter. Zijn achterkleindochter, die op een dag met haar broer en zus misschien ook eens de reis zal maken naar zijn graf dat geen graf is.

Wandelend door de Gedenklaan in Sobibor

**Dit verslag verscheen op 4 mei 2015 in Trouw en werd met toestemming overgenomen.*

In de Herinneringsbox van de Stichting Sobibor uit 2013 is een portret opgenomen van Bernhard Hellmann, zie de bijdrage behorende bij het vijfde transport van 30 maart 1943.

Het grote zwijgen doorbreken

Op zondag 7 juni 2015 werd in Nationaal Monument Kamp Vught de Kindertransporten herdacht, die daar op 6 en 7 juni 1943 vandaan vertrokken, met in totaal 1296 kinderen die via Westerbork gedeporteerd werden. Het was een waardige, emotionele en intieme herdenking die werd afgesloten met de vertoning van de documentaire 'Verlies niet de moed' van Hella de Jonge.

De directeur van NM Kamp Vught, Jeroen van den Eijnde, leidde de herdenking. Namens de Stichting Sobibor hield Maarten Eddes een overdenking. Donald de Marcas las de hartverscheurende proclamatie voor, waarmee in 1943 de transporten voor de gevangenen in Kamp Vught bekend gemaakt werden: de transporten waarmee de kinderen, in leeftijd variërend van een paar dagen tot zeventien jaar, naar vernietigingskamp Sobibor werden gedeporteerd, de meesten met hun moeder.

Antisemitisme

Het jeugdkoor De Oosterhoutse Nachtegalen zorgde voor verschillende prachtig gezongen muzikale intermezzi en na hun eerste intermezzo gaf opperrabbijn Binyomin Davids een overdenking die zeer inhaakte op de actualiteit én de gebeurtenissen van toen naar voren bracht. Jacobs besteedde aandacht aan het wereldwijd groeiend antisemitisme, waarbij men zich bediend van dezelfde frasen en beschuldigingen als gedurende de Tweede Wereldoorlog en daarvoor.

Donald de Marcas droeg daarna een tweetal gedichten voor van Anneke Hemrika, "Naar Israël" en "Laplacestraat".

Hella de Jonge heeft een documentaire gemaakt over haar familiegeschiedenis en het verhaal van de documentaire was verweven in haar toespraak. Het zwijgen na de Sjoa speelde daarin een grote rol en de verwerking - als dit al mogelijk is - van de gebeurtenissen.

Hella de Jonge over het zwijgen na de Sjoa

Verlies niet de moed

Daarna werden 72 witte milieuvriendelijke ballonnen opgelaten, één voor elk jaar na 1943. Dit werd gevolgd door twee minuten stilte waarna de bloemlegging volgde.

Namens Stichting Sobibor legde Maarten Eddes en Rob Snijders bloemen. Na zes bloemstukken van 'officiële instanties' volg-

den de kinderen van basisschool De Schalm uit Vught met een wensbloempotje en konden de aanwezigen bloemen leggen.
Na het plechtige herdenkingsgedeelte werd de documentaire 'Verlies niet de moed' van Hella de Jonge getoond in het auditorium, een waar eerbetoon aan haar familie en vader in het bijzonder. Het doel van de documentaire was om het verhaal te vertellen zodat het door haar ervaren trauma van de eerste generatie wat doorgegeven was aan de tweede generatie niet ook nog eens aan de derde en volgende generatie doorgegeven zou worden.

Lied

Cabaretier Freek de Jonge, echtgenoot van Hella de Jonge, speelde op de piano en zong tot slot zijn lied over verzetsheld Jan Koopmans die als dominee in verzet kwam en getroffen werd door een verdwaalde kogel afkomstig van de fusillade in het Weteringplantsoen in Amsterdam.

Het jeugdkoor De Oosterhoutse Nachtegalen

Station Sobibor. Foto: Ariën van Lavieren

De Stichting Sobibor wil een grote en blijvende impact hebben op de komende generaties als het gaat om Holocaustonderwijs en in het bijzonder vernietigingskamp Sobibor (als onderdeel van de Aktion Reinhard). Daartoe hebben wij een Docentenprogramma Adopteer een Leraar opgezet dat zich richt op leraren van scholen voor voortgezet onderwijs, in het bijzonder leraren geschiedenis en maatschappijleer.

De insteek is dat docenten meerdere generaties leerlingen onderwijzen in de loop van hun carrière en zo hun leerlingen hun ervaringen van het bezoek aan de Aktion Reinhard kampen kunnen doorgeven.
Per jaar willen we vijf tot tien docenten mee laten gaan met de jaarlijks georganiseerde Studiereis op kosten van de Stichting Sobibor. Een vereiste is dat de docent Engels spreekt omdat het een internationale reis betreft met meerdere nationaliteiten. Vanaf 2016 zal de selectie gedaan worden door het NIOD, Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, die een eigen lerarenprogramma via iWitness heeft. Het is belangrijk om gemotiveerde docenten te krijgen, die echt iets gaan doen met het bezoek. Via het NIOD is dit gewaarborgd.
Donateurs, bedrijven en instanties kunnen het Docentenprogramma eenmalig of meerdere jaren ondersteunen. Gelden voor het Docentenprogramma worden als zodanig geoormerkt in de boekhouding.
Als vervolgstap zijn we op dit moment aan het onderzoeken of de docenten in de jaren na de Studiereis met een aantal leerlingen kunnen deelnemen aan de reeds bestaande internationale jeugdconferentie in Sobibor.
In 2015 is de Stichting Sobibor gestart met een pilot. Vier Nederlandse en één Poolse leraar zijn op kosten van onze stichting meegeweest met de Studiereis. Daarnaast heeft één leraar met twee leerlingen meegedaan aan de jeugdconferentie. Op basis van het succes van deze pilot hebben wij besloten door te gaan.

De Stichting Sobibor kan voor duizend euro een Nederlandse docent meenemen met de achtdaagse Studiereis. U kunt het Docentenprogramma altijd steunen door middel van een donatie, geeft u dan wel duidelijk aan dat het voor het Docentenprogramma is, dan wordt het als zodanig geoormerkt.
Idee: Viert u een jubileum en vraagt u geld aan uw familie en vrienden voor een goed doel, wellicht dat ons Docentenprogramma een goed doel is!

Confrontatie met zwarte bladzijde uit de geschiedenis

De jaarlijkse studiereis naar de voormalige doorgangsgetto's en vernietigingskampen in Oost-Polen trok dit jaar ruim veertig deelnemers. De Stichting Sobibor organiseert deze achtdaagse reis in samenwerking met het Duitse Bildungswerk Stanislaw Hantz en het Poolse Studnia Pamieci. Bijzonder is dat enkele docenten uit het voortgezet onderwijs meereisden op uitnodiging van de Stichting Sobibor. Deelnemers schreven over hun ervaringen in blogs op Historiek (www.historiek.net). Een compilatie van hun blogs.

Met bijzondere dank aan Jos Soppe, Ariën van Lavieren, Kees Marij, Ton van Toutert en Eric Bunning voor hun tekstuele bijdragen en foto's.

Na een reisdag met de trein van Amsterdam naar Lublin ving op de tweede dag het programma aan met een bezoek aan doorgangsgetto Izbica. Hier werden tienduizenden Joden uit Polen, Oostenrijk, Duitsland en Tsjechoslowakije opgesloten voordat zij naar een van de vernietigingskampen Belzec of Sobibor of concentratie- en vernietigingskamp Majdanek werden gebracht en vermoord. Izbica was ook de woonplaats van Thomas Blatt, de vorig jaar gestorven en een van de laatst overlevende van Sobibor.

Geroofde grafstenen

Een deelnemer: "Tegen de middag gingen wij op bezoek bij de Maria Konopnicka school. Daar werden wij met koffie en koeken ontvangen. Na een toespraak van de directrice kregen wij een PowerPoint presentatie te zien van enkele leerlingen over de activiteiten die deze school ontplooit en waarmee zij aandacht schenken aan het voormalige Joodse leven in Izbica. Dit onderwerp is een vast onderdeel van hun lespakket. Ook heeft deze school een eigen boom en gedenksteen in de gedenklaan van Sobibor voor de in Izbica vermoorde Joden.
Om 14.00 uur vertrokken wij naar Piaski, een ander dorp waar een doorgangsgetto was ge-

Joodse grafstenen in Izbica

legen. We zijn niet in het dorpje zelf geweest, maar wel naar wat er nog over was van de Joodse begraafplaats. Er stond een grote gedenksteen en er waren nog enkele verspreid liggende graven in een bosje. Veel stenen waren geroofd. Hier zijn circa duizend mensen begraven, die in 1942 bij een actie zijn doodgeschoten."

Miserabele dag

Op de derde dag werd onder meer een bezoek gebracht aan Belzec, blogt een andere deelnemer. "Het monument is eigenlijk een rechthoek die voor het grootste deel bedekt is met zogenaamde slakken (afvalproduct uit de ijzerindustrie). De massagraven zijn donkerder. In het midden is tussen de graven een lange gang aangebracht die loopt van voor naar achteren en die steeds dieper wordt tot wel elf meter. Aan het einde is een T-splitsing waar overal op de muren (Joodse) voornamen zijn aangebracht, ook staan er nog verschillende teksten op de muur. Je kunt nu aan beide kanten met een trap naar boven, waar vervolgens rechtsom alle namen van de Poolse dorpen en steden staan waarvan vanuit de Joden gedeporteerd en vermoord werden. Linksom is precies hetzelfde, alleen daar zijn het namen van Duitse, Tsjechische en Slowaakse dorpen en steden waarvan de mensen hetzelfde lot wachtten.
Links voorin het kamp staan grote treinbielzen die kruislings op elkaar zijn gelegd, en die een treinwagon en een brandstapel uitbeelden, waar de Joden na opgraving werden verbrand. Het museum zelf is niet al te groot, maar wel degelijk en stelt een trein voor, wat alleen is te zien op een luchtfoto. Op de terugweg stoppen we in Zamosc om te eten, waarna we terugrijden naar Lublin. Het was een miserabele dag wat het weer betreft, maar eigenlijk past dit wel bij een bezoek aan een vernietigingskamp."

Het monument in Belzec

Ingehouden adem

Op de vierde dag werd Treblinka bezocht. Een van de deelnemers memoreert de meedogenloze misleiding van de kampleiding. "Van de ondercommandant Kurt Franz is bekend dat hij een fotoalbum in bezit had met de titel Schöne Zeiten. In het album zitten foto's van het vernietigingskamp Treblinka. Und schön wird es sein. Keurige bloemperken bij de ingang. Er was zelfs een dierenkampje, alles keurig onderhouden door gevangenen. Schöne Zeiten is geschreven in een taal die in staat blijkt de grootste weerzinwekkendheden achter keurige, formele woorden te verhullen. Bij de ingang van de weg die leidt naar de gaskamer een bord: 'Deze weg leidt naar het bad'."
Het bezoeken van de plekken van vernietiging is voor de meeste deelnemers een onvergetelijke ervaring. "De visuele indruk van de moordplek stimuleert het voorstellingsvermogen en daarmee het begrip. Maar de ervaringen zijn niet louter positief, soms

vliegen ze je naar de strot. Afgelopen nacht werd ik bezweet wakker en met een hart dat als een razende tekeer ging. Ik droomde dat gewapende mannen naar mij op zoek waren, terwijl ik mij angstvallig schuil hield; hart in de keel, adem ingehouden."

Treblinka memorial

Zingen en reciteren

Tijdens de reis werd veel met elkaar gesproken en werd menigeen tot nadenken gebracht. "Aangekomen net voor Treblinka stoppen we bij de plek waar per keer twintig treinen verzamelden om vervolgens het kampterrein binnen te rijden. De toenmalige aankomstplaats (Die Rampe) bestaat niet meer. Zowel de Rampe als het spoor naar Treblinka zijn weg-geasfalteerd. Is dit een manier waarop de Polen omgaan met hun verleden? Maar misschien is dit te hard geoordeeld. Wanneer we in Treblinka aankomen, zien we honderden Israëlische scholieren; vele met Israëlische vlaggen in de hand. Ze zingen, reciteren gebeden, houden elkaar vast in kringen van tientallen, dicht aaneengesloten, hoofden bij elkaar. Ze nemen het voormalige kampterrein in bezit, eisen het terug van de nazi-moordenaars. De andere bezoekers vallen daarbij volledig in het niet, terwijl ze de rituelen van de Israëlische bezoekers geïnteresseerd volgen."

Synagoge in Wlodawa

Een belangrijk terugkerend onderdeel van de studiereis is een bezoek aan Sobibor die vooraf wordt gegaan door een bezoek aan de synagoge van Wlodawa. "Wellicht de meest indrukwekkende fotoreportage over de Joodse wereld in Oost-Europa voor 1939 is van Roman Vishniac gevat in zijn 'A vanished world'. Uit een verleden dat niet meer bestaat, kijken Joden je recht in de ogen: foto's uit een verdwenen wereld. De eeuwenoude synagoge in Wlodawa is een imposante getuige van dit verdwenen Joodse leven. Dit wit gestucte gebouw getuigt van dit joodse verleden. Joden maken geen gebruik meer van de synagoge: er zijn geen Joden meer. De synagoge is slechts een museum dat getuigt van de verdwenen joodse wereld. In de bovenzaal een bibliotheek met een eenzame niet meer gelezen Misjnach; beneden een yeshiva met een tiental lessenaren die getuigen van een verleden waarin lernen centraal stond. 'Our memory is a place where there are no jews' las ik in een boek in de bus op weg naar Sobibor."

Het interieur van de synagoge in Wlodawa

"Op de Umschlagplatz en de Rampe in de nabijheid van Wlodawa namen Joden afscheid van hun wereld, een wereld die hen lief was, maar die nu definitief achter hen lag, op weg naar een plek zo'n vijftien kilometer verderop: vernietigingskamp Sobibor, halverwege 1942 in korte tijd opgetrokken. De weg naar Sobibor voert aanvankelijk door open terrein dat op een gegeven moment overgaat in dichte bossen van loof- en naaldhout. De spoorlijn voert naar een uitstapplaats pal voor het kamp. Het stootblok uit die tijd getuigt heden ten dage nog steeds van dit eindstation."

Jonge Poolse tieners

"Het was de Duitsers er alles aan gelegen om de ware aard van dit kamp te verhullen. Hoge omheiningen van prikkeldraad, met daardoor gevlochten dennentakken ontnamen ieder zicht op het kamp. Hetzelfde gold voor de Himmelfarhtstrasse waar Joden op weg gingen naar een onontkoombare einde in de gaskamer. Vandaag de dag liggen langs deze weg ruwe natuurstenen met daarop namen van de slachtoffers. Een schoolklas uit Izbica ging met ons de weg over de Gedenklaan. Jonge Poolse tieners die grote bossen rode rozen dicht tegen zich aandrukten en die, nadat kaddisj was uitgesproken door enkele Joodse groepsleden, iedere deelnemer een roos gaven. Vervolgens koos een ieder een naam uit en werd daarbij de rode roos neergelegd."

Een bezoek aan de Gedenklaan maakt onderdeel uit van het programma

Archeoloog Wojtek Mazurek toont enkele artefacten aan de deelnemers

"Op het terrein van Sobibor ontmoeten we Wojtek Mazurek, een Poolse archeoloog, groot van stuk, breedgeschouderd, grijs haar in een paardenstaart, groene militaire pet en broek, die samen met de Nederlandse archeoloog Ivar Schute en andere archeologen deel uitmaakt van een team dat de sporen van dat misdadig verstopte verleden onverbiddelijk blootlegt: verhullen-onthullen. De Italiaanse historicus Carlo Ginzburg heeft historici (en archeologen) vergeleken met spoorzoekers. Net als Sherlock Holmes, zijn zij op zoek naar aanwijzingen om een begraven verleden bloot te leggen. Mazurek verklaart, als hem gevraagd wordt wat hem persoonlijk drijft bij zijn opgravingen, dat hij de geschiedenis van Sobibor als het ware wil

reconstrueren. Tot voor kort werd het beeld dat er van Sobibor bestaat, bepaald door getuigenissen van overlevenden en beulen. Met zijn opgravingen hoopt Mazurek een completer beeld van de omstandigheden in Sobibor te schetsen. Getuigenissen en opgravingen als complementaire elementen.
Als we Sobibor met de bus via hetzelfde bos verlaten, vallen mij open plekken op waarin honderden smalle berkenstammen zonder takken noch bladeren als smalle bleke beenderen gevat in lage ondergroei zich uitstrekken naar een parelmoeren hemel die na een regenachtige dag hier en daar openbreekt."

Waardevolle ervaring

De terugreis verliep van Lublin via Warschau naar Amsterdam, met een ruime pauze in Warschau alwaar gids Magda een rondleiding verzorgde in het POLIN, museum voor de geschiedenis van Poolse Joden, een hypermodern museum dat is opgetrokken in het stadsgedeelte waar het getto van Warschau zich bevond. Over deze laatste dag schrijft een deelnemer: "Het einde van een zeer intensieve, maar buitengewoon waardevolle ervaring. Naast het fijne contact met andere reisgenoten over niet alleen maar het doel van de reis, wat soms heel prettig is, was er natuurlijk ruime aandacht voor het doel van de studiereis, operatie Reinhard. Voor mijn vertrek realiseerde ik me dat de uiteindelijke confrontatie met deze zwartste bladzijde van de recente menselijke geschiedenis onvermijdelijk was geworden, en woorden die kapitein Willard, de hoofdpersoon in Coppola's 'Apocalyps Now!' uitspreekt, kwamen in mijn gedachten. 'I was going to the worst place in the world and I didn't even know it.'"

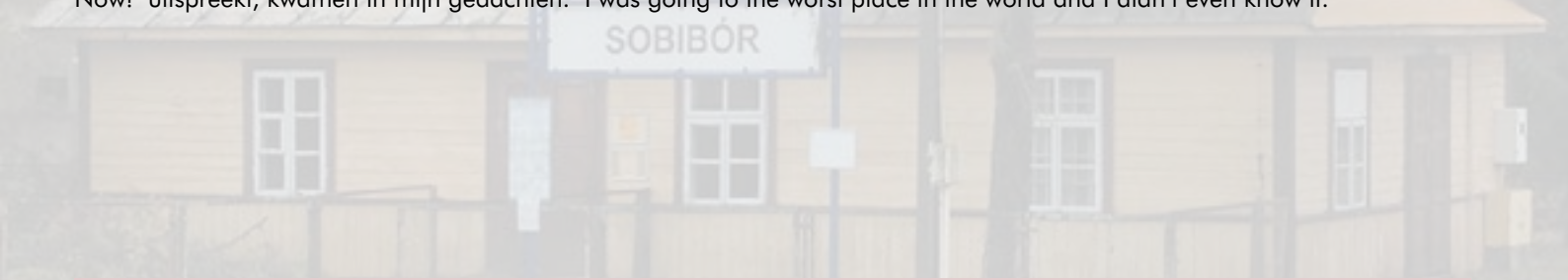

Studiereis Aktion Reinhard

De jaarlijkse studiereis naar Oost-Polen vond dit jaar plaats van 16 t/m 24 oktober. Vanuit Nederland gingen twaalf deelnemers mee variërend in de leeftijd van 21 tot 77 jaar. Onder hen vier docenten van wie de reis werd gefinancierd door onder meer donaties van donateurs voor ons Docentenprogramma. De Nederlandse begeleiding was in handen van bestuurslid Alwin Kapitein. Ondanks het slechte herfstweer met aanhoudend regen en lage temperaturen was het wederom een geslaagde reis waarin veel interculturele uitwisseling plaatsvond. In totaal 45 deelnemers uit Nederland, Duitsland, Polen, Verenigde Staten en Oostenrijk trokken een week lang met elkaar op. Gedurende de reis werden tal van plaatsen bezocht, waaronder: Lublin, Izbica, Piaski, Belzec, zowel het dorp als de plek van het voormalig vernietigingskamp, Zamosc, Treblinka, Alter Flughafen, Majdanek, Wlodawa, Sobibor en Warschau.

Leerzaam, intensief en gevarieerd programma

De afgelopen jaren heeft de provincie Gelderland met groepen jongeren deelgenomen aan een internationaal jongerenproject rond de herdenking van de opstand in Sobibor. In 2015 maakte de Stichting Sobibor het mogelijk dat twee leerlingen van buiten Gelderland en hun geschiedenisdocent Martijn Pellis ook bij de herdenking aanwezig konden zijn. Een verslag van Martijn Pellis.

Zondag 11 oktober vlogen twee leerlingen van de ZoomMavo in Bergen op Zoom, samen met mij, hun docent geschiedenis, en tien andere Nederlandse leerlingen voor deze vierdaagse reis naar Warschau. In Oost-Polen zouden we, samen met ongeveer zeventig leerlingen uit Duitsland, Oekraïne, Wit-Rusland, Letland en Polen, deelnemen aan de herdenking van de opstand in vernietigingskamp Sobibor op 14 oktober.

Wlodawa

Om zich hier op voor te bereiden was er een leerzaam en indrukwekkend programma samengesteld, beginnend op maandag met workshops. In het plaatsje Wlodawa werden de leerlingen door de vermaarde historicus Marek Bem ingeleid in de achtergronden van de Jodenvervolging. Authentieke beelden, maar ook interviews met overlevenden en een beschrijving van de opgravingen in Sobibor brachten het onderwerp al dichterbij dan de lessen in Nederland. Tussendoor was genoeg tijd om kennis te maken met de jongeren uit de andere landen. Zo werd op maandagavond door elke delegatie een presentatie gehouden over hun land. Vooral de stroopwafels van de Nederlandse groep vielen erg in de smaak.

Het moment van voorlezen van de namen met op de achtergrond de Asheuvel. Foto: Martin Guse

Majdanek

Dinsdag werd doorgebracht in Lublin. In de ochtend werd het concentratiekamp Majdanek bezocht; een naargeestige plek waar nog veel barakken overeind staan. Vooral de gaskamer en de schoenenbarak, gevuld met duizenden schoenen die overgebleven zijn van de gevangenen, maakten indruk op de jongeren. De regen en de kou maakten de plaats nog triester. De groep stond stil bij het mausoleum achterin het kamp. Hierin zijn de asresten geplaatst van een aantal van de 18.000 Joden die de Duitsers doodden als vergelding voor de opstand in Sobibor.

Met een rondleiding in het oude stadscentrum en welverdiende vrije tijd konden de zinnen even verzet worden. Ook een kleine workshop Oekraïens dansen 's avonds zorgde voor de nodige afleiding.

Escape From Sobibor

Na de lessen van maandag en de beelden van dinsdag zou alles samenkomen bij de herdenking in Sobibor, op woensdag. De opstand is fraai verfilmd in 'Escape From Sobibor', en om de leerlingen een beeld te geven van hoe de opstand in zijn werk ging, werd begonnen met die film.

Begeleid door een gids volgde de groep de route die de Joden moesten volgen; vanaf de plek waar de treinen stopten, langs de Himmelfahrtstrasse, de weg naar de gaskamers. Langs deze weg zijn de laatste jaren gedenkstenen gelegd door nabestaanden. De groep jongeren werd steeds stiller. Bij de funderingen van de gaskamers stond de groep tenslotte stil, waarmee de herdenking begon.

De jongeren op de Rampe. Op verschillende plekken werd stilgestaan en met persoonlijke verhalen uitgelegd wat daar heeft plaatsgevonden. Foto: Martijn Pellis

Herdenking

Zo'n 150 mensen, waaronder nabestaanden en delegaties van verschillende regeringen, luisterden naar toespraken en gedichten. De herdenking werd op aangrijpende wijze afgesloten door de Nederlandse jongeren. Elk van hen las een aantal namen op van mensen uit hun woonplaats die vermoord waren in Sobibor; de jongste een paar maanden, de oudste 86 jaar. Daarna draaide de groep zich gelijktijdig om en liep iedereen gezamenlijk naar de Asheuvel. Hier legden mensen - de Joodse traditie volgend - een steentje op de rand. Vooral de minuut stilte hierna, die ze samen hadden afgesproken, was imponerend.

Stil en onder de indruk van wat ze gezien hadden - of in Sobibor juist wat er níet meer was - vertrok de groep weer. Veel beelden, ervaringen, maar ook contacten met andere jongeren rijker.

Steen voor Rachel Schelvis-Borzykowski in de Gedenklaan in Sobibor. Foto: Martijn Pellis

‘In de grond zit het verhaal van het kamp’

Archeologie van de Holocaust was het thema van de tiende landelijke herdenking van de opstand in Sobibor. Archeologie is in essentie de materiële werkelijkheid die ons iets vertelt over het verleden en over de mensen van vroeger. Bij archeologie van de Holocaust gaat het over dierbaren, familie, kennissen, buren of medeburgers die zijn omgekomen en vermoord. Tijdens deze herdenking op 14 oktober in Verzetsmuseum Amsterdam kwamen inhoudelijke kennis en persoonlijke betrokkenheid samen.

Met een onthutsende ontdekking deze zomer kwam voor de voorzitter van de bijeenkomst Jerzy Gawronsky, stadsarcheoloog en hoogleraar urbane archeologie aan de Universiteit van Amsterdam, het thema van deze herdenking opeens heel dichtbij. Bij de verbouwing van zijn woning aan de Spinozastraat in Amsterdam vond hij te midden van het puin een dubbeltje, zonder slijtagesporen. Een muntje uit 1943 in bezit van de toenmalige bewoners, de familie Dinner, waarvan drie gezinsleden zijn omgebracht in Sobibor. Gawronsky: “Zelden heeft de archeologische werkelijkheid een meer verpletterende indruk op mij gemaakt dan dit nietige muntje dat ik kon aanschouwen en in mijn hand houden.”

Onderzoek naar erfgoed - dilemma’s

Rob van der Laarse, directeur Amsterdam School for Heritage and Memory Studies UvA en professor Erfgoed van de Oorlog aan de VU Amsterdam, schetste in vogelvlucht de dilemma’s en problemen die onderzoek naar erfgoed met zich meebrengt. Neem de vondst van het naamplaatje van Deddie Zak, een jonge Amsterdamse jongen die in Sobibor vermoord werd. Zijn tante Lies Caransa was bij de bijeenkomst aanwezig. Van der Laarse: “Met de vondst van dit plaatje wisten we meteen de identiteit, dat is ongelooflijk als je dat kunt vaststellen voor een archeologische opgraving. In Nederland konden we familie achterhalen. Het is een tastbaar bewijs van de misdaad die heeft plaatsgevonden.” Een van de dilemma’s is bijvoorbeeld waar zo’n naamplaatje een thuis behoort te krijgen: bij de familie die vaak niets of nog maar weinig bezit van de overledene, of hoort het bij de plek waar het is gevonden alwaar het voor een groter publiek als tastbaar bewijs dient van een groter verhaal?

Waarheidsvinding en storytelling

Van der Laarse legde uit dat archeologie bijdraagt aan de broodnodige waarheidsvinding waarbij ter plekke wordt vastgesteld wat er is gebeurd en is verdwenen. “Je praat over erfgoed van verlies, dat door Duitsers welbewust is weggemoffeld. Aan de andere kant is er dat andere aspect van archeologie dat te maken heeft met het verhaal van de oorlog. Grote aantallen zeggen mensen weinig meer, mensen willen verhalen horen. Storytelling is bij uitstek iets voor musea.”

Archeoloog Ivar Schute, veel opgetrokken met de twee hoofdarcheologen in Sobibor Yoram Haimi en Wojtech Mazurek, vertelde over de opgravingen die hij verricht in Sobibor. Al eerder, in de nieuwsbrief van najaar 2013, deed hij voor ons uitgebreid verslag van zijn ervaringen. Schute: "Ik hoor vaak. Er is niets overgebleven. Als archeoloog zie ik dat totaal anders. Ik vind het verbijsterend om te ervaren wat er van Sobibor over is. Voor mij als archeoloog is dat nog heel zichtbaar. In de grond zit het verhaal van het kamp er nog wel degelijk."

Rob van der Laarse, Jerzy Gawronsky, Ivar Schute en Maarten Eddes in gesprek met de zaal. Foto's: Carlo Huffener

Onbekend

Over de precieze inrichting van het kampterrein is nog steeds weinig bekend. Er zijn niet veel bronnen en plattegronden, er zijn slechts een paar getuigenissen. "De tekening van Jules is de beste plattegrond die we hebben. Al die kampen hebben een bepaalde ruimtelijke structuur die overeenkomt. Zo lijken Treblinka en Sobibor op elkaar." Naast de vondst van de fundamenten van de gaskamers vorig jaar zomer is inmiddels een eerste begin gemaakt met de opgraving van het smalspoorsysteem dat door kamp Sobibor liep. Ook zijn veel grondsporen van barakken teruggevonden, legde Schute uit. "Dat zijn plekken waar palen hebben gestaan. Op die manier kunnen we de ruimtelijke structuur van het kamp reconstrueren. Ook zijn er enorme kuilen gevonden die vol liggen met gewone gebruiksvoorwerpen."

Hoop en vrees

De archeologen in Sobibor graven in feite voor de bouw van het vernieuwde museum annex bezoekerscentrum uit. Over de laatste stand van zaken omtrent de herinrichting sprak tenslotte Maarten Eddes, voorzitter van de Stichting Sobibor. Aanvankelijk was het plan om de nieuwe herinrichting in oktober 2015 klaar te hebben. Door onder meer de onverwachte opgravingen van de fundamenten van de gaskamers bleek dit niet haalbaar.
Mede dankzij interventie door de Stichting Sobibor gaan de fundamenten van de gaskamers deel uitmaken van het nieuw in te richten kampterrein. De wijze waarop dit plaats moet vinden en het maken van nieuwe bouwtekeningen nemen veel tijd in beslag. Intussen gaan de archeologische opgravingen door en is nog niet duidelijk wanneer met de feitelijke herinrichting wordt begonnen.

Betonnen ommuring

De herinrichting is een politiek proces dat moeizaam en langzaam verloopt. Dit viel ook op te maken uit de aansluitende discussie. Veel deelnemers, waaronder nabestaanden, spraken hun zorgen uit over de huidige gang van zaken. De vier landen die de herinrichting begeleiden hebben elk eigen ideeën over hoe om te gaan met de herinrichting. Namens Nederland heeft het ministerie van VWS zitting in de stuurgroep. De Stichting Sobibor is weliswaar geen besluitvormende partij, maar is als belangenbehartiger wel gesprekspartner van de Poolse en Nederlandse overheid. Regelmatig wordt het bestuur van de stichting bijgepraat, geeft de stichting gevraagd en ongevraagd advies en waar nodig onderneemt de Stichting Sobibor actie.

Foto: Carlo Huffener

Première Ben Ali Libi

De Stichting Sobibor was aanwezig bij de première begin april van de film over Ben Ali Libi in het Amsterdamse Tuschinski Theater, waar Ben Ali Libi 75 jaar geleden optrad als goochelaar. De documentaire verhaalt over het leven van Ben Ali Libi met verhalen over hem en enkele bewegende beelden die er van hem zijn. In de film is ook aandacht voor zijn werk gedurende de oorlog, toen optreden door Joodse artiesten onmogelijk werd gemaakt. Een groot deel van de documentaire is gewijd aan Sobibor. Er zijn beelden van recente opgravingen en er wordt uitgelegd hoe het kamp werkte. Ook wordt uitgelegd waarin Sobibor verschilde van bijvoorbeeld Auschwitz.

Herdenking bevrijding Kamp Westerbork

Op zondag 12 april werd de bevrijding van Kamp Westerbork herdacht, dit jaar 70 jaar geleden. Rob Snijders was hierbij aanwezig en vertegenwoordigde de Stichting Sobibor. Tijdens de bijeenkomst werd het nieuwe monument 'De gesproken namen' onthuld.

Commandantswoning Belzec gered

Halverwege dit jaar werd duidelijk dat de kommandantswoning in Belzec definitief gered is van de ondergang door verwaarlozing. De beoogde openbare veiling van de woning en het bijbehorende terrein werd afgeblazen. De woning blijft behouden voor educatieve doeleinden.

Onze partnerorganisatie uit Duitsland Bildungswerk Stanislaw Hantz zette een crowdfundingsactie op om de commandantswoning van Belzec te kunnen kopen. Belzec was het eerste van drie vernietigingskampen in het kader van Aktion Reinhard. Niet lang na Belzec werden de vernietigingskampen in Sobibor en Treblinka operationeel. De Stichting Sobibor steunde deze solidariteitsactie voor het behoud van de commandantswoning van Belzec. De vele nationale en internationale steunbetuigingen leidden tot de toezegging dat het gebouw in zijn historische context behouden moet blijven. Het bijeengebrachte geld, zo'n 15.000 euro, wordt gebruikt voor het opknappen van de woning.

Virtuele rondleiding Sobibor

De Stichting Sobibor is gedurende 2015 betrokken geweest bij de ontwikkeling van de virtuele rondleiding van Sobibor. Met de virtuele rondleiding krijgt de bezoeker een beeld van hoe Sobibor er uitzag in de periode dat het kamp in gebruik was als vernietigingskamp.

Door het opzetten van een speciale virtual reality bril, de zogenoemde oculus rift, kan de bezoeker twee routes volgen: een route waarin de situatie van het kamp in 1943 is nagebootst en een route waarin te zien is hoe Sobibor er nu uitziet.

Jongeren

De virtuele rondleiding maakt het mogelijk om een kijkje te nemen in Sobibor zonder echt naar de plek te reizen. De virtuele rondleiding heeft een educatief doel en richt zich nadrukkelijk op jongeren. De Stichting Sobibor is bijzonder blij met het initiatief en heeft steeds benadrukt dat een ingetogen en historisch getrouwe weergave voor onze achterban de hoogste prioriteit heeft.

Voorbeschouwing: op het computerscherm is te zien wat Jules Schelvis ziet door de virtual reality bril

Pilot

Sinds 1 februari 2016 is het mogelijk om in Nationaal Monument Kamp Vught de 3D presentatie te volgen. 2016 is een pilotfase waarin vijf onderzoeksinstituten - NIOD, Universiteit van Leiden, Anne Frank Stichting, Uni Pompeu Fabra Barcelona en Hogeschool van Amsterdam - onderzoek doen naar de gebruikerseffecten. Gedurende en na de pilotfase is er gelegenheid om aanpassingen te doen. Het project is tot stand gekomen met financiële steun van het vfonds.

Publicatie Marek Bem over Sobibor

Marek Bem, historicus en voormalig directeur van Kamp Sobibor, promoveerde in 2014 op onderzoek naar vernietigingskamp Sobibor. Zijn promotie 'Sobibor Extermination Camp 1942 –1943' is vanuit het Pools vertaald naar het Engels met ondersteuning van de Provincie Gelderland en de Stichting Sobibor. De Stichting Sobibor beoogt hiermee zijn wetenschappelijke werk voor een breder publiek toegankelijk te maken. Hoewel de stichting niet verantwoordelijk is voor de inhoud, vindt de Stichting Sobibor het belangrijk dat een zo breed mogelijk publiek in staat wordt gesteld kennis te nemen van de actuele wetenschappelijke inzichten over Sobibor. Naast een pdf-versie heeft de Stichting Sobibor exemplaren beschikbaar gesteld.

CD-presentatie Ad Parnassum

De Stichting Sobibor mocht op 26 september de CD 'De waanzin van de wereld' van kamerkoor Ad Parnassum in ontvangst nemen. De presentatie van de CD, ter gelegenheid van het

35-jarig jubileum van Ad Parnassum, vond plaats tijdens een speciaal concert in de Noorderkerk in Amsterdam. De Stichting Sobibor bewaart bijzondere herinneringen aan kamerkoor Ad Parnassum. Het kamerkoor bracht bij de opening van het Sobibor Herdenkingsjaar op 4 maart 2013 het bijzonder indringende muziekstuk 'De trein naar Sobibor' ten gehore. Deze compositie van Mathieu Dijker staat ook op hun nieuwste CD.

Boekpresentatie over Querido

In 2015 bestond uitgeverij Em. Querido 100 jaar. Ter ere van dit honderdjarige bestaan verscheen van de hand van Willem van Toorn de biografie over de oprichter van de uitgeverij, Emanuel Querido (1871 – 1943), die samen met zijn vrouw zijn verraden in de onderduik en omgebracht zijn in Sobibor. Het boek werd op 15 oktober gepresenteerd in Spui25 in Amsterdam.

KRANSLEGGINGEN

Dodenherdenking

De Stichting Sobibor ontvangt jaarlijks een uitnodiging om de kranslegging op de Dam bij te wonen. Dit jaar waren bestuursleden Rob Snijders en Marijke Sterman-Vleeschdraager aanwezig.

Kindertransporten Vught

Zondag 7 juni legden Maarten Eddes en Rob Snijders bloemen bij het kindermonument tijdens de jaarlijkse herdenking van de Kindertransporten in het Nationaal Monument Kamp Vught.

Kamp Schoorl

Op 11 juni legde bestuurslid Alwin Kapitein voor de zevende maal bloemen bij het bezoekerscentrum Schoorlse Duinen tijdens de jaarlijkse herdenking van Kamp Schoorl. Hij deed dit samen met bewoners van Scorlewald, een leefgemeenschap voor mensen met een verstandelijke beperking.

Er reed een Trein naar Sobibor

Op 3 mei werd het concert 'Er reed een trein naar Sobibor' uitgezonden op NPO2. Het ging om het allerlaatste concert van Sobibor-overlevende Jules Schelvis en het Nationaal Symfonisch Kamerorkest onder leiding van Jan Vermaning dat op 2 maart plaatsvond in het Vredespaleis in Den Haag, precies 72 jaar na het eerste transport van Westerbork naar Sobibor en tevens de geboortedag van Jules Schelvis' echtgenote Rachel Borzykowski.

Met dit laatste optreden werd de concertreeks 'Er reed een trein naar Sobibor' afgesloten. De concertreeks bestond onder meer uit een internationaal concerttournee waaraan de Stichting Sobibor financieel heeft bijgedragen. De concertreeks vond mede haar oorsprong in de lezing van Jules Schelvis over zijn transport van Westerbork naar Sobibor, die hij op 4 maart 2013 gaf tijdens de opening van het Sobibor Herinneringsjaar in de Aula van de Universiteit van Amsterdam

Goochelaar Ben Ali Libi

Op 4 mei werd de documentaire 'Ben Ali Libi. Goochelaar' van Dirk Jan Roeleven door de NPO2 uitgezonden. Ben Ali Libi werd samen met zijn vrouw tijdens de razzia van 20 juni 1943 in Amsterdam-Zuid opgepakt. Via Westerbork werd hij naar Sobibor gedeporteerd, waar hij werd vermoord.

Psychologie Magazine

In het mei nummer van het tijdschrift Psychologie Magazine verscheen een reportage over de Herdenkingsreis in 2014. Het artikel gaat dieper in op hoe de herdenkingsreis helpt bij de verwerking van het verlies van dierbaren. Het artikel is na te lezen op de website van de Stichting Sobibor.

Thematijdschrift Nederland - Polen

In mei verscheen ook het thematijdschrift Nederland - Polen en de Tweede Wereldoorlog. Bestuurslid Alwin Kapitein schreef een artikel over de Joodse cultuur in Polen dat hierin is gepubliceerd.

Podcast over opgravingen in Sobibor

In de tweede podcast 'Grondstof tot Nadenken' van MakersRadio vertelt archeoloog Ivar Schute over de opgravingen in vernietigingskamp Sobibor. Lies Caransa vertelt wat de vondst van het naamplaatsje van haar Amsterdamse neefje Deddie Zak, vermoord in Sobibor, met haar deed. Via deze link kunt u het programma beluisteren of downloaden: http://makersradio.nl/?p=327. Het verhaal over de opgravingen in Sobibor begint na ongeveer 21 minuten.

Nieuwsuur 28 november

De Stichting Sobibor heeft in oktober aan staatssecretaris Martin van Rijn haar zorgen geuit over de trage voortgang van de herinrichting van Sobibor en de problemen rond de conservering van artefacten en de restanten van de gaskamers. De staatssecretaris reageerde onmiddellijk door een gesprek toe te zeggen. Naar aanleiding van de publieke zorgen van de Stichting Sobibor besteedde Nieuwsuur op 28 november aandacht aan de problemen in Sobibor.

DANK

Op deze plaats willen we graag de mensen bedanken die ons in 2015 een helpende hand toestaken.

We noemen in het bijzonder:

- Jerzy Gawronsky, Rob van der Laarse en Ivar Schute voor hun belangeloze inzet om van de tiende herdenking van de opstand in Sobibor in het verzetsmuseum een mooi programma te maken.
- Nationaal Monument Kamp Vught en het Verzetsmuseum Amsterdam bedanken we voor de samenwerking bij de organisatie van de herdenking van de Kindertransporten en de jaarlijkse herdenking van de opstand.
- Carlo Huffener voor het fotograferen van de herdenking in het Verzetsmuseum Amsterdam.
- Paul de Goed van Stighter en Partners, onze accountant, die ons adviseert en met ons meedenkt.
- Hella en Freek de Jonge voor hun bijdrage aan de herdenking Kindertransporten in Nationaal Monument Kamp Vught
- Het ministerie van OCW voor de financiering van het coachingstraject Wijzer Werven.
- De individuele donateurs die een speciale donatie gaven ten behoeve van het project Adopteer een Leraar.
- Mirjam Huffener voor het afsluiten van het project Late gevolgen van Sobibor en het overdragen van de website aan het NIOD.
- Docent geschiedenis Martijn Pellis als zeer betrokken begeleider van de jongerenreis.

En alle anderen die de Stichting Sobibor en haar doelstelling een warm hart toedragen, zoals Jules Schelvis, de oprichter van de Stichting Sobibor, Doede Sijtsma van de Provincie Gelderland en onze ambassadeurs.

Het Nationaal Fonds voor Vrijheid en veteranenzorg heeft ons in 2015 gesteund met bijdragen voor de Herdenkingsreis.

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft ons in 2015 gesteund met een subsidie voor de studiereis in oktober.

Provincie Gelderland heeft ons gesteund met de vertaling en de uitgave van het proefschrift van Marek Bem.

De Jewish Claims Conference in New York danken wij voor het steunen van het project over het leven van Aleksander Pechersky onder leiding van Selma Leydesdorff. Dit project is ondergebracht bij de Stichting Sobibor Initiatieven.

DONATIES

Stichting Sobibor is een vrijwilligersorganisatie. Wij kunnen onze activiteiten organiseren met behulp van subsidies en uw giften. De Stichting Sobibor organiseert regelmatig activiteiten als lezingen, reizen, tentoonstellingen, publicaties, et cetera. Een donateur van de stichting krijgt extra aandacht, want wij zijn dankbaar voor alle steun, klein of groot, die wij krijgen. Met vreugde zouden wij u daarom als donateur verwelkomen.
De Stichting Sobibor geniet sinds 2013 de Culturele ANBI status. Giften aan een Culturele ANBI mag u aftrekken van de belasting. Voor eenmalige giften geldt een drempelinkomen en een maximum voor het aftrekbare bedrag, deze gelden niet voor periodieke giften.
Er zijn verschillende manieren om de Stichting Sobibor financieel te steunen:

1. Donatie tot € 25 per jaar

U komt op onze e-mail distributielijst te staan en wordt zo op de hoogte gehouden van onze activiteiten.

2. Donatie vanaf € 25 per jaar

U komt op onze e-mail distributielijst te staan en wordt zo op de hoogte gehouden van onze activiteiten. Tevens ontvangt u onze papieren uitgaven.

3. Periodieke Gift

Een periodieke gift is een jaarlijkse gift voor een periode van minimaal 5 jaar en is financieel zeer aantrekkelijk. Uw volledige gift mag u voor de belastingaangifte met 25% verhogen en aftrekken van uw belastingaangifte, er is geen drempel zoals bij een normale donatie. In het verleden moest een periodieke gift via de notaris afgehandeld worden, nu kan dit direct met de desbetreffende stichting. Neem contact op met ons via: info@stichtingsobibor.nl

4. Legaat

Wanneer u ons met een legaat wilt steunen kunt u ons opnemen in uw testament. Over dit bedrag hoeven dan geen successierechten betaald te worden, waardoor het te schenken bedrag voor 100% aan de stichting toekomt.

Rekeningnummers:
ING: 3302525
IBAN: NL03INGB0003302525
BIC: INGBNL2A

Ook in 2016 doen wij weer wat in ons vermogen ligt om met de inkomsten die wij ontvangen zo goed mogelijk inhoud te geven aan onze doelstelling:

HERINNEREN DOOR INFORMATIE EN EDUCATIE

WWW.STICHTINGSOBIBOR.NL